

heritage of European grammarians would fill the obvious gaps in the field of lighting up parts of speech classification and make necessary generalizations.

Key words: part of speech, part of speech classification, logical semantic principle, logical school, logical category.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глущенко В. А.

УДК 811.112.2'373.421

Іщенко Н. Г.

КАТЕГОРІАЛЬНА СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Мова – це складна сукупність мовних елементів, які номінуються в межах тої чи іншої системи, мікросистеми, ряду, формуються на основі існуючих у системі мови моделей і підпорядковуються двом структурним параметрам мови – парадигматичному, представленому різними опозиціями, парадигмами, угрупованнями, і синтагматичному у лінійній сполучуваності знаків. Усі мовні елементи можуть класифікуватися за різними ознаками, серед яких привертає нашу увагу категоріальна ознака.

В лінгвістиці категорії як «найвищі узагальнення» одночасно існують у трьох сферах – мисленні, психіці і мові, де розглядаються за мовними рівнями: лексичним, граматичним і словотвірним і є основним способом надати оточуючому нас середовищу упорядкований характер, систематизувати мовні елементи за їх схожістю та відмінністю.

Актуальність цієї статті полягає у недостатньо вивченому питанні категоризації і категорій у лінгвістиці.

Мета цієї статті – виокремити категоріальну ознаку у внутрішній структурі похідних у взаємодії з граматичною і словотвірною, описати категоріальне значення віддієслівних іменників з суфіксом -ung і визначити його специфіку у словах суфіксального типу.

Мовна категорія у широкому значенні є групою мовних елементів, яка виділяється на основі спільної властивості, у вузькому смислі – це відповідна ознака, що лежить в основі розподілу певної сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість класів, члени яких характеризуються одним і тим самим значенням. Категоріальна ознака розглядається на основі логіко-семантичного принципу класифікації частин мови, є семантичною, синтаксичною або загально категоріальною (загально граматичною), яка відносить мовну одиницю до певної частини мови, складатися з двосторонніх одиниць, як правило, слів,

словосполучень або речень, і в цьому випадку мова йде вже про граматичну, синтаксичну, лексичну, словотвірну та інші категорії. Визначення семантичної структури слова полягає у з'ясуванні співвідношень між його смисловими елементами: категоріальним, словотвірним, лексичним, синтаксичним.

Структурне членування семантики слова пов'язане з тим, що мова – це система взаємообумовлених і в той же час чітко визначених підсистем. Слово як одиниця мови концентрує в собі найважливіші мовні властивості і в ньому проявляється вся складність відношень між підсистемами мови. Тісний взаємозв'язок смислових елементів призводить до тісної взаємодії підсистем.

В процесі номінації дійсності відбувається формування понять, в яких природні властивості речей і явищ змінюються на базі комунікативних потреб людини. В семантиці слова, яка пов'язана з поняттями, відбувається абстрагування або узагальнення реальних явищ, процесів, ознак чи якостей. Ступінь такого узагальнення може бути різним, найбільший ступінь абстрагування притаманний категоріальній семантиці, в якій закладена найзагальніша ідея.

Серед різноманітних чинників, які визначають смислову структуру слова, виділяють, зокрема, залежність значення слова від властивостей тієї чи іншої мови, тієї чи іншої граматичної категорії, до якої належить слово. Семантика слова поділяється на дві частини: 1) індивідуальну, яка належить тільки даному слову та 2) загальну, яка належить усьому розряду слів і виступає в кожному окремому слові як деяка категоріальна оболонка, що містить у собі індивідуальну частину семантики. Таким чином, загальна категоріальна характеристика залежить від належності слова до тієї чи іншої частини мови, а диференційна характеристика слів за частинами мови пов'язана, перш за все, з осмисленням того, що позначається словом і передається через поняття предметності, процесуальності, ознаковості і т. д. Іменник займає особливе місце в низці узагальнених лексико-граматичних понять, тому що тільки він може виконувати функцію номінації. Значення предметності слугує тим семантичним засобом, за допомогою якого з назви поодинокі речі виникає узагальнене позначення цілого класу однорідних речей або вираження конкретних понять.

Предметність як категоріальне значення є не тільки і не стільки співвіднесеність з конкретним предметом, скільки виділення найважливіших суттєвих ознак об'єктивного світу. Але будучи зумовленими належністю до тій чи іншої частини мови, категоріальні значення мають різні специфічні прояви в межах того чи іншого словотвірного типу, особливо в афіксальних похідних.

Словотвірні афікси можуть виступати як категоризатори чи класифікатори і як модифікатори слів або значень слів [1, с. 136]. Семантична структура словотвірних афіксів містить:

– загальнокатегоріальне лексико-граматичне значення частин мови, яке маркує всі слова, в склад яких входить даний афікс, як певні лексико-граматичні класи, незалежно від лексичних значень основ, які взаємодіють з афіксом. Саме афікс визначає належність похідних до тієї чи іншої частини мови;

– частковокатегоріальне лексичне значення, яке маркує в межах лексико-граматичного класу семантичну категорію, тобто сукупність семантичних ознак слів як одиниць словникового складу, на основі яких вони об'єднуються в семантичні класи. Афікси виступають як семантичні класифікатори, які виявляють певні семантичні розряди в межах загальних категорій. В протилежному випадку неможливо було б говорити про засоби вираження особи, імен, дії, предмета, якості, збірності, кількості і т. д. Словотвірний афікс фіксує понятійний клас, якому належить позначуване поняття (субстанція, ознака, дія). Словотвірний формант не тільки маркує належність похідного до певної частини мови, але і виступає показником вужчих понятійних класів, категорій усередині частини мови [2, с. 74];

– індивідуально-лексичне значення, яке притаманне тільки тому чи іншому афіксу і надає похідному специфічний індивідуальний характер, наприклад, оцінний чи функціональний.

Словотвірні афікси, які входять до складу нового слова, формують певну семантику похідного, його значення, яке відповідає значенню твірної основи, або модифіковано впливають на значення твірної основи. Не маючи власного лексичного значення, словотвірні афікси наділені семантичною функцією, вони надають лексичній одиниці семантичні ознаки: абстрактність, конкретність, зменшувальність, предметність і кваліфікуються як суфікси, які містять в своїй семантичній структурі понятійні категорії: абстрактність, предметність, дія, результат дії, ласкавість і т. д. Поза словом вони також вказують на семантико-понятійні категорії, виражаючи таким чином категоріальне значення. Тому значення афікса за змістом – це значення категоріальної ознаки або категоріальних ознак, які складають його смислову структуру. Діапазон значень у смисловій структурі афіксів настільки широкий, що один і той же афікс може обслуговувати декілька семантико-понятійних або лексичних категорій. В смисловій структурі афікса можуть сумішатися декілька категоріальних значень, тому афікси можуть бути полісемантичні. Сукупність всіх категоріальних ознак називають системним значенням афіксів, що вказує на зв'язок афіксів з поняттями, які існують в системі мови.

Смислова структура афіксів має понятійний характер, який встановлюється шляхом узагальнення категорій різних груп похідних слів: негативність, процесуальність, абстрактність, предметність [3].

Опис категоріального значення віддієслівних іменників на -ung передбачає не тільки їх аналіз з боку загальнокатегоріального значення, але й визначення специфіки категоріального значення іменників даного

словотвірного типу на основі зіставлення категоріального значення похідних іменників з категоріальним значенням твірних дієслів.

Іменникова і дієслівна номінації різноманітні за своєю суттю, що пов'язана з різним виявленням денотату і сигніфікату в їх семантичній структурі. Денотативна сторона категоріальної семантики пов'язана з найбільш чіткими показниками слів даної частини мови. Для іменників це значення конкретних, матеріальних предметів, тому що саме позначення як предметів, так і їх понять є семантичною базою іменників. Денотатом для дієслів є уявлення про характер, обсяг реальних предметів, позначення дії яких відбувається через відношення до них. Але для дієслівної лексеми, яка виражає більш абстрактні категорії, головним є не денотативна (предметна), а сигніфікативна (понятійна) ознака. Будь-яке дієслово надає, перш за все, уяву про узагальнене поняття відношення (дії, процесу, стану): *erläutern, irren, hindern, heizen, kündigen, mehren (vermehren), nutzen, zulassen, wirken*. Всі вказані дієслова мають декілька значень, які основані на уявленні ознаки предмета через його дію або стан: *nutzen – die Nutzung* (використання). Іменник позначає: 1) дію, 2) стан. Тому в дієслівних іменниках на *-ung* (*Nutzung, Wirkung, Mehrung, -Vermehrung, Heizung, Zulassung*) відбувається перехрещення, схрещування категоріальних значень дієслова і іменника, що проявляється або в переважанні дієслівної категоріальної семантики, і тоді відбувається семантичне зрушення у бік сигніфікації, або їх взаємодія набуває форму денотативних відношень, і тоді велику семантичну значущість одержують категоріальні значення іменників, які набувають форму сигніфікативних відношень.

Враховуючи семантичну неоднорідність іменників на *-ung*, є можливим виділити три різновиди загальнокатегоріального значення в класі слів на *-ung*: сигніфікативно-денотативне, сигніфікативне та денотативне [4, с. 190 – 195].

Іменники, які сприймаються поза контекстом, перш за все, як слова з процесуальною семантикою, належать до форм, в яких процесуальна семантика має неспецифічний для всього класу іменників характер, а пряма співвіднесеність з дієслівною семантикою висуває на перше місце в їх категоріальних значеннях дієслівний аспект. Категоріальне значення іменників на *-ung*: *Belebung, Verschiebung, Ablösung* можна позначити як сигніфікативно-денотативне, підкреслюючи тим самим співвіднесеність з дієслівною семантикою. Денотативно-сигніфікативні відношення переважають у тих іменниках, які поряд з процесуальною семантикою розвивають вторинні значення: *Bewerbung, Entrüstung, Aneignung*. Контекст, в якому вживається слово, дозволяє в кожному конкретному випадку визначити тип категоріального значення: *Ausarbeitung* (розробка проекту – результат) має денотативне категоріальне значення, *Ausarbeitung* (розроблювання проекту – процес) – значення дії за дієсловом – має сигніфікативно-денотативне значення. Аналіз категоріальних значень слів на *-ung* на основі лексичних та

словотвірних значень дозволяє виділити групи слів або з денотативним, або з сигніфікативно-денотативним значенням. Слово Sammlung від дієслова sammeln означає: 1) збирання (процес) и 2) колекція (предмет). Слово Erfindung (винахід) – процес і предмет. Категоріальне значення іменників на -ung залежить від співвідношення денотата і сигніфіката в їх семантичній структурі. Предметні значення найбільш притаманні класу іменників, в них денотат переважає сигніфікат в ряду «предметне уявлення – понятійне уявлення». Але проявлення специфіки категоріального значення пов'язане не тільки з визначенням співвідношень між денотатом і сигніфікатом, для категоріального значення важлива також характеристика інших компонентів, які складають смислову структуру слова або лексичного значення, наприклад, характеристика емотивного і структурного компонентів.

Отже, підкреслюючи специфіку того чи іншого виду категоріального значення слід відмітити, що іменники на -ung на першому етапі свого функціонування пов'язані з твірним дієсловом, в номінативних значеннях проявляється вплив дієслівної категоріальної семантики. В значеннях вторинного характеру спостерігається розвиток предметного значення в двох напрямках: 1) нові предметні ознаки можуть існувати поряд з дієслівними; 2) набуті іменником предметні ознаки витискують дієслівні, тобто відбувається перехід із однієї категорії в іншу. В кожній словотвірній структурі на -ung потенційно закладені дві категорії: процесуальність та предметність.

Список використаної літератури

- 1. Кубрякова Е. С.** Типы языковых значений / Е. С. Кубрякова // Семантика производного слова. – М. : Наука, 1981. – С. 130 – 140.
- 2. Соболева П. А.** Моделирование словообразования / П. А. Соболева // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1971. – С. 174 – 184.
- 3. Мурясов Р. З.** Словообразовательная система современного немецкого языка / Р. З. Мурясов // Структура и семантика. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1980. – 80 с.
- 4. Іщенко Н. Г.** Категоріальне значення в семантичній структурі похідних/ Н. Г. Іщенко // Наука і сучасність. – К.: Нац. пед. унів-т ім. М. П. Драгоманова, 2000. – Вип.1. – Ч. 1. – С. 190 – 195.

Іщенко Н. Г. Категоріальна семантика похідних у сучасній німецькій мові

У статті аналізується специфіка категоріального значення словотвірних структур, а й саме похідних. Виникнення категоріального значення залежить від твірної основи або словотворчого афіксу. В основному категоріальне значення формується за допомогою словотворчих афіксів, тому що їхня семантична структура складається із сукупності лексико-категоріальних ознак. Виділяються три типи загально категоріального значення: денотативне, сигніфікативне і сигніфікативно-денотативне, які визначають основні категоріальні ознаки: предметність, процесуальність і результат процесуальної діяльності.

Ключові слова: категоріальне значення, словотвірна структура, семантична структура афіксів, лексико-категоріальні ознаки, предметність, процесуальність.

Ищенко Н. Г. Категориальная семантика производных в современном немецком языке

В статье анализируется специфика категориального значения словообразовательных структур. Возникновение категориального значения зависит от производящей основы или словообразующего аффикса. В основном категориальное значение формируется за счет словообразовательных аффиксов, так как их семантическая структура состоит из лексико-категориальных признаков. Выделяются три его типа: денотативное, сигнификативное и сигнификативно-денотативное, которые определяют основные категориальные признаки: предметности, процессуальности и результат процессуальной деятельности.

Ключевые слова: категориальное значение, словообразовательная структура, семантическая структура аффиксов, лексико-категориальные признаки, предметность, процессуальность.

Ischenko N. G. Category Semantic of Derivatives in Modern German

In this article it is analyzed specific of the category meaning of derivative structures, namely derivatives. The rise of the category meaning depends on motivating stem or word-building affixes. In the main the category meaning is formed with help of word-building affixes, because its semantic structure consists of combination of lexical-category signs. Accounting semantic not homogeneity of substantives, for example, with the suffix –ung(German), can be distinguished three its types: denotative, significative and significative-denotative, which determine mine categorial signs: object, process and result of process activity. The denotative type has the logic-objective meaning, the significative type means conception matter, the significative-denotative types unite logic content, conception semantic and define the main category signs, which interact and concern them, what can change their category meaning. The content meaning and the result of process activity are expressed by the substantives, the process is expressed by verbs.

Key words: category meaning, word-building structure, semantic structure of affixes, lexical-category signs, object, process activity.

Стаття надійшла до редакції – 16.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Каліущенко В. Д.